

נדישיא הלכתיו שכובעני

מאת הרב ברוך יעקובוביץ

להצטרפות לקבוצה (שקטה) לקבלת ה'נושא שבועי' לחץ כאן

מבצע תפילין

מבצע מזודה

"אורח חיים' פירושו כמשמעו: זהו אורח החיים המורה את דרך החיים היום יומיים...
אי אפשר שהאדם לא יתעסק בכל יום ב'שיותי ה' לנגדי תמיד'. באמירת מזודה אני לפניך,
בתפילת שמו"ע, ק"ש וברכות ק"ש, דברים הקשורים עם דינים רבים".

תוכן הנושאים:

מבצע תפילין

איטר יד [-שמאלי]

1. שמאלי שמניח תפילין ימניות [והוא הדין להיפך] - כיצד להניח לו?
2. אדם שכותב בשמאל ועושה את שאר מעשיו בימין - על איזו יד מניח?
3. האם בתפילין (של יד) של איטר הקשר של הי' צריך להיות פונה למעלה או למטה?

תפילין של יד ושל ראש

4. כאשר יש הרבה אנשים שרוצים להניח - האם יש מקום להניח להם רק תפילין של ראש כדי להספיק יותר אנשים?
5. כאשר מניחים רק תפילין של ראש - איזו ברכה לברך?
6. במקרה שהניח רק של ראש, ולאחר מכן רוצה להניח גם תפילין של יד - האם צריך להניח שוב תפילין של ראש?

סדר ההנחה

7. אם אין שיעור מספיק לכריכות שעל האצבע - כיצד ינהג?
8. דיבר בין של יד לשל ראש - אימתי מברך "על מצוות תפילין" על התפילין של ראש?

9. זרוע שחקוק בה קעקוע במקום הנחת התפילין - האם היא מהווה חציצה?

מנהגים השייכים לקהילות שונות

10. במקרה שאין ברשותנו תפילין חב"דיות, ויש תפילין ספרדיות או אשכנזיות - מה עדיף להניח [גם בנוגע למבצעים]?

11. האם מותר לתת לספרדי [שומר מסורת] להניח תפילין חב"דיות ולברך עליהן?

12. אדם שלא ברור אם אימו עברה גיור כהלכה - האם ניתן להניח לו תפילין?

מבצע מזוזה

מיקום המזוזה

1. באיזה גובה המזוזה צריכה להיות? לכתחילה ובדיעבד.

2. במקרה שהפתח גבוה מאד - באיזה גובה יש לקבוע את המזוזה?

3. באלו מקרים קובעים את המזוזה לפי 'היכר ציר'?

4. יציאה מהסלון למרפסת - באיזה צד קובעים את המזוזה?

5. כאשר לא ניתן לקבוע את המזוזה בפתח עצמו - מה ניתן לעשות?

6. פתח שאין בו דלת - באיזה צד קובעים את המזוזה?

אופן הקביעה

7. האם עדיף לקבוע את המזווה בתוך בית מזווה קשיח?
ואם כן - מאיזה חומר?
8. האם צריך שהשם ש-ד-י יהיה גלוי?
9. משרד ששותפים בו ספרדי ואשכנזי - כיצד יקבעו את המזוות?

החויב במזווה

10. השוכר דירה - מתי מתחייב במזווה?
11. האם בזמן הבדיקה ניתן להישאר בבית ללא מזוות?
ומה הדין אם קובע מזוות זמניות?

פתיחה ל'מבצע תפילין'

בהקשר לפרשת השבוע [פרשת 'עקב'], בה נצטוונו על מצות תפילין - "וְקָשַׁתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל יְדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטְפוֹת בֵּין עֵינֵיכֶם"¹, מצורף בזה נושא העוסק ב'מבצע תפילין'.

*

בשבת פרשת במדבר תשכ"ז, ימים ספורים לפני פרוץ מלחמת 'ששת הימים', הרבי דיבר באריכות על הסגולות של מצוות תפילין - אריכות ימים², והברחת האויבים³,

ובהמשך לכך אמר⁴, שבקשר עם המצב ההווה בארצנו הקדושה, יש להשתדל ביותר ולפעול על מספר רב של יהודים שיניחו תפילין בדוקות וכשרות ואפילו מהודרות. בשיחה זו יצא לדרך 'מבצע תפילין'.

---

1. דברים יא, יח.

2. מנחות מד, א [בשיחה הנ"ל הוזכר החילוק שבין לשון הגמרא לבין לשון הרמב"ם (הל' תפילין ספ"ד) ולשון אדה"ז (סי' לו ס"א)].

3. ברכות ו, א [וראה מראי מקומות נוספים במכתב שיובא להלן בפנים].

4. ראה הלשון בשיחות קודש תשכ"ז ח"ב ע' 126, ותורת מנחם חמ"ט ע' 433 ואילך.

לאחר הניצחון במלחמה, והניסים הגדולים והעצומים שהתרחשו בה, המשיכו כמובן במבצע זה ביתר שאת וביתר עוז, בעידוד נמרץ של הרבי.

בתקופה שלאחר מכן נאמרו שיחות רבות מאד בנושא של 'מבצע תפילין', בהקשרים רבים ומגוונים.

במכתב מט"ו טבת תשכ"ח⁵ עונה הרבי על השאלה מדוע 'מבצע תפילין' בתוקפו, הרי המלחמה כבר הסתיימה:

1) אָבֵל צָבָא הַשּׁוֹנְאִים עוֹמְדִים עַל גְּבוּלָם מִכָּל הַרוּחוֹת הַבֵּן כּו' הִיָּה לֹא תִהְיֶה, וְרַק הִירָאָה מְעַכְבָּת, וְדִי לְמַבִּין.

2) הַסִּכְנָה דְּמַצְפּוֹן תִּפְתַּח גּוֹ"ר ל - נִדְלָה יוֹתֵר מְאֹד, וּבְהַתְרַבָּה, אֲלֵא שְׂאִינוּ עֲנִין לְהַפְחִיד אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלִיט"א - כִּי אִם לְעוֹרְרֵם וּלְעוֹדְדֵם אֲשֶׁר הִפֵּל תְּלוּי בְּתִשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים שְׂבִיד כָּל אֶחָד וְאֶחָד - וּבְפָרֹט [מצות תפילין, שהיא] מְצָנָה הַמְטַלֶּת יְרָאָה וּפְתוּד כּו'.

במכתב מאוחר יותר מערב שבת קודש פרשת ואתחנן תשכ"ט⁷ כותב הרבי:

וְדַעְתִּי בְּרוּרָה אֲשֶׁר הִתְעוֹרְרוֹת וְהַבְקָשָׁה וְהַדְרִיֶּשָׁה עַל דְּבַר "מַבְצֵעַ תְּפִלִּין" שְׂמַדְבָּר בְּהֵן זֶה שְׁנַתִּים יָמִים וְיוֹתֵר -

5. נדפס באג"ק חכ"ה ע' עא.

6. על פי לשון הפסוק ירמיה א, יד.

7. נדפס באג"ק חכ"ו ע' קעב ואילך.

בְּחֻקָּפָן עוֹמְדוֹת גַּם עָתָה. וְאֶדְרָבָה, בְּיָתֵר שְׁאֵת וּבְיָתֵר עֵז,
כִּי הַמְצַב בְּהוּהָ הוּא שְׁזֻקוּקִים כְּעַת לֹא רַק לְזֶה אֲשֶׁר "כָּל
עַמֵּי הָאָרֶץ . . יִרְאוּ מִמֶּךָ" - יִרְאֶה הַכְּבֹּאָה עַל יְדֵי מַצּוֹת
תְּפִלִּין, אֲלֵא גַם - לְחֻכְן הַהֲלָכָה הַיְדוּעָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב
הָרֵא"ש (הֲלָכוֹת קְטָנוֹת - הֲלָכוֹת תְּפִלִּין ס"ו, וְרֵאָה גַם כֵּן
בְּתֵי מִטּוֹת ל"ב, ל"ב) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: מִפְּנֵי קִיּוּם מַצּוֹת תְּפִלִּין
וְתִקּוּנָן יִתְקַיֵּם בְּאֲנָשֵׁי הַמְּלַחְמָה "וְטָרַף זְרוּעַ אֶף קַדְקָד"⁹.

בנוסף להנ"ל, עלו שאלות רבות על דרך ההלכה בנוגע
ל'מבצע תפילין', והרבי ענה עליהן באריכות רבה
ונפלאה, תוך כדי הדגשה ש"אף שאין דרכי להכנס
בויכוחים", הרי "היות אשר טענות אלו יכולים לפעול
ח"ו חלישות באלו העוסקים בזה" - "הנני בזה להשיב
על השאלות". במסגרת זו לא נוכל להביא את הדברים,
מפאת אריכותם, והם נמצאים במילואם בלקוטי
שיחות¹⁰.

דיון נוסף בפני עצמו התקיים עם הגאון המפורסם הרב
יצחק הוטנר ע"ה¹¹ בנוגע לשאלה האם יש חשש

---

8. דברים כח, י.

9. שם לג, כ.

10. נדפס בלקו"ש ח"ו ע' 271.

11. ההתכתבות המלאה הופיעה ב'מבית הגנוזים-ענייני רבותינו
אדמו"רי חב"ד', ולאחר מכן ב'שולחן מנחם' ח"א סי' לח
(ובהערות שם).

'מתעסק' כאשר האנשים לא יודעים מה יש בתוך התפילין. הרבי ביאר באריכות שאין בכך כל חשש.

במכתב נוסף, מט"ו אב תשכ"ט¹², מובא שיש השואלים איזו שייכות יש בין הנחת תפילין פעם ביום - למהלך הענינים בחזית במשך כל היום והלילה. ראה שם אריכות הביאור בזה.

עד כאן ההקדמה.

להלן נעסוק בשאלות פרקטיות בהן נתקלים פעם אחר פעם ב'מבצע תפילין', ונחלק זאת למספר נושאים.

---

12. אגרות קודש שם ע' קעה ואילך.

איטור יד [-שמאלי]

1. שמאלי שמניח תפילין ימניות [והוא הדין להיפך] -
כיצד להניח לו?

תשובה: יש להפוך את הבית¹³, ולכרוך עוד שתי רצועות סביב המעברתא, אף על פי שאז הכריכות לא תהיינה ממש בצורת האות ש'¹⁴.

במקרה שיש צורך ניתן לכרוך את הכריכה השלישית סביב התיתורא כדי שהבית יהיה מהודק היטב לגוף¹⁵.

---

13. ע"פ דיוק לשון אדה"ז (סי' כז ס"ד וס"ו) שבנוגע למיקום היו"ד כלפי הלב כתב - "מנהג יפה ונכון" ולגבי זה שהמעברתא תהא לצד הכתף - "מנהג נכון", מכך משמע שמיקום היו"ד חשוב יותר.

ונראה שכך דעת רוב רבני חב"ד (ראה המצוין בספר 'דיני איטור' פ"ה ס"ו בהערות), אע"פ שיש הפוסקים באופנים אחרים.

14. הגה"ח הרב ברוך בליז'ינסקי שליט"א.

15. ע"פ פסקי הסיידור ה' תפילין ד"ה ויזהר (זאת בשונה ממ"ש אדה"ז בשו"ע סי' כז ס"ג).

וראה גם פסקי תשובות (סי' כז הערה 28) שהעיר על עניין הכריכה על התיתורא כדי שלא יפלו, ונשאר בצ"ע על כך שהאחרונים לא כתבו לדון בזה. ולכאורה נראה כבפנים.

וכן שמעתי בשם א' מרבני חב"ד.

2. אדם שכותב בשמאל ועושה את שאר מעשיו בימין - על איזו יד מניח?

תשובה: אדמו"ר הזקן¹⁶ כותב שהולכים לפי הכתיבה, ואילו הצמח צדק¹⁷ חולק על דעה זו¹⁸ וסובר שהולכים לפי שאר מעשיו. למעשה, נחלקו רבני חב"ד כמי לפסוק¹⁹. ויש שנוהגים מחמת הספק להניח על שתי הידיים²⁰.

במקרה שנמצאים ב'מבצעים' (וכמובן אין אפשרות להניח על שתי הידיים), ואין למניח הכרעה ברורה מא'

---

16. סי' כז ס"ט.

17. או"ח סי' ד אות ב.

18. דייקנו שלא לכתוב שהוא חולק על אדמו"ר הזקן, כיון שאינו מזכיר שם כלל את אדה"ז (!) אלא אך ורק את המג"א (שם ס"ק י). וראה בזה להלן.

19. הגה"ח הרב זלמן שמעון דווארקין ע"ה ועוד כמה מזקני רבני אנ"ש הורו לנהוג כדברי אדמו"ר הזקן. וכן פסק בהחלטיות הגה"ח הרב מרדכי שמואל אשכנזי ע"ה ואמר שכך קיבל מרבתי.

לאידך, הגה"ח הרב שמואל לויטין ע"ה ועוד כמה מזקני רבני אנ"ש הורו לנהוג כדברי הצמח צדק. וכן הפסיקה הפשוטה כיום אצל הרבה מרבני אנ"ש.

20. באופן המבואר ב'דיני איטר' פ"ה סט"ו.

מרבני חב"ד - יש לומר שהאפשרות העדיפה יותר היא
ללכת לפי שאר המעשים²¹.

3. האם בתפילין (של יד) של איטר הקשר של הי' צריך
להיות פונה למעלה או למטה?

תשובה: יש בזה חילוקי מנהגים, ואין הכרעה חד
משמעית²². ולכן פשוט שההופך את התפילין

---

21. שהרי באופן כללי אנו פוסקים בכל הדברים כמו הצמח צדק,
ד'הלכה כבתראי' (כידוע), וכבר כתבו פעם ב'התקשרות' למצוא
מקור הדברים).

והטענה העיקרית שלא לפסוק כמותו היא: מכך שלא הביא את
דברי אדמו"ר הזקן - מסתבר שלא ראה אותם, ויתכן שאם היה
רואה שמא היה חוזר בו, ומובן שאין זה פשוט כלל (וראה בספר
'דיני איטר' שם שהאריך בזה. ולהעיר שיש בזה שינוי בין
המהדורות של ספרו הנ"ל: בראשונות נטה יותר לפסוק כדברי
הצמח צדק, אך באחרונה השאיר זאת כספק מוכרע).

כמו כן יש הטוענים שמכך שלא הביא את דברי אדמו"ר הזקן הרי
שאיין זו תשובה של הצמח צדק, וכידוע שחלק מהדברים שנדפסו
על שם הצמח צדק לא נכתבו על ידו. ומובן שזה חידוש אף גדול
יותר מהקודם. ואין לנו להוציא מחזקת הצמח צדק כל עוד אין לנו
הוכחה ברורה על כך. בפרט שהרבי הורה להדפיס כל מכתבים
אלו על שם הצמח צדק.

מכל הנ"ל מובן שיש מקום גדול לפסוק כצמח צדק. וכן דעת כמה
וכמה מרבני חב"ד.

22. ראה המצוין בספר 'דיני איטר' פ"ה ס"ה בהערות.

ב'מבצעים' (כדלעיל תשובה 1) אינו צריך לשנות את הקשר, אלא משאירו כמות שהוא.

ב

תפילין של יד ושל ראש

4. כאשר יש הרבה אנשים שרוצים להניח - האם יש מקום להניח להם רק תפילין של ראש כדי להספיק יותר אנשים?

תשובה: לא²³. אין לוותר על תפילין של יד, גם כדי שאנשים אחרים יניחו²⁴. רק במקרה שאדם לא מסכים להניח - יש להציע לו להניח רק תפילין של ראש (ובאופן שיתבאר בשאלות הבאות).

---

23. פשוט. וכ"ד הגה"ח הרב יוסף חיים רוזנבלט שליט"א, ועפ"ז הוסיף נפק"מ לעניין 'מבצע שופר' - שעדיף לתקוע לאדם אחד שלושים קולות, מאשר למספר אנשים עשר קולות וכיו"ב (וראה בזה באריכות ב'נושא שבועי' העוסק ב'מבצע שופר').

24. שהרי תפילין של יד היא מצוה דאורייתא וחייב ממש, ומכך מובן שאין שום מקום לוותר בזה על יהודי אחד בשביל יהודי שני. ואינו דומה לדברי המגן אברהם (סי' תרעא ס"ק א) בנוגע לנר חנוכה, שיוותר על ה'מהדרין' בשביל שיהיה לחבירו נר [שאגב, זה המקור למנהגנו לוותר על הידורי מצוה רבים כדי שיהודי שני יקיים את המצוה], כיון ששם הרי זה בגדר הידור.

5. כאשר מניחים רק תפילין של ראש - איזו ברכה לברך?

תשובה: אדמו"ר הזקן כותב²⁵ לברך "על מצוות תפילין". אמנם מדברי הצמח צדק²⁶ נראה לכאורה שמכריע לברך "להניח תפילין"²⁷.

למעשה הגרא"ח נאה כתב²⁸ לברך "על מצוות תפילין", וכן הוא המנהג הפשוט והרווח²⁹. ומכל מקום גם המברך "להניח תפילין" ודאי יש לו על מי לסמוך³⁰.

6. במקרה שהניח רק של ראש, ולאחר מכן רוצה להניח גם תפילין של יד - האם צריך להניח שוב תפילין של ראש?

---

25. עיין סי' כז סעי' ד-ה; פסקי הסידור הל' תפילין ד"ה ויכוון.

26. שו"ת סי' ו.

27. וכן פירש בדבריו הפסקי תשובות סי' כז הערה 1.

28. קצות השולחן סי' ח, והערה ע.

29. ולהעיר, שיש שפירשו שהצמח צדק אינו חולק על אדמו"ר הזקן, והוא מדבר אך ורק על גידם, אך מי שיכול להניח גם תפילין של יד ומניח בינתיים רק של ראש - מברך 'על מצוות' לדברי הכל (והאריכו בזה בקבצי 'הערות וביאורים' - אהלי תורה). וצ"ע בזה.

30. ולדעת הגה"ח הרב משה קורנווייץ שליט"א ראוי להכריע כן לכתחילה.

תשובה: על פי ההלכה תפילין של יד ושל ראש הינן שתי מצוות נפרדות שאינן מעכבות זו את זו³¹, ולכן במקרה האמור אינו מחויב על פי הלכה להניח שוב תפילין של יד³². אמנם על פי קבלה צריך להניח שוב גם של יד, וראוי לנהוג כך גם למעשה³³.

---

31. שו"ע אדה"ז סי' כו ס"א.

32. עיין בלקו"ש חי"ט ע' 47 ואילך.

33. ע"פ שיחת י' שבט תשכ"ט (תורת מנחם חנ"ה ע' 205-204).
ודוק.

ג

סדר ההנחה

7. אם אין שיעור מספיק לכריכות שעל האצבע - כיצד ינהג?

תשובה: הכריכות שעל האצבע הן חשובות מאד, יותר מאשר הכריכות שעל הזרוע³⁴ ושעל הקיבורת (בצורת שי"ן)³⁵.

ולכן יש לפחות מהכריכות שאינן מעיקר הדין, כלומר לפחות מהכריכות שעל הקיבורת ושעל הזרוע, כדי לעשות את הכריכה של האצבע בשלימות³⁶.

---

34. ראה שו"ע אדה"ז סי' כז סי"א: "שיעור אורך רצועה של תפילין - כדי שתקיף את הזרוע ויקשור ממנה את הקשר ותימתח רצועה א' עד אצבע אמצעית וכרוך ממנה על אצבעו ג' כריכות ויקשור", וסי"ב: "נוהגין לכרוך סביב הפרק שבין היד להמפרק ז' כריכות...".

35. ובמכל שכן, שהרי בנוגע לשבע הכריכות הלשון בהלכה היא ש"נוהגין" כך, והמקור הוא משו"ע הב"י (ס"ח) והמגן אברהם (ס"ק יג) שם. בשונה מהכריכה כעין שי"ן.

36. על פי פסקי תשובות סי' כז ס"ק יז. ועד"ז שמעתי בשם הגה"ח הרב מיכאל שלמה אבישיד שליט"א.

8. דיבר בין של יד לשל ראש - אימתי מברך "על מצוות תפילין" על התפילין של ראש?

תשובה: אם דיבר דיבורים שאינם נצרכים כלל להנחת התפילין³⁷. ואפילו מילה אחת³⁸.

9. זרוע שחוקק בה קעקוע במקום הנחת התפילין - האם היא מהווה חציצה?

תשובה: אינה מהווה חציצה. 'חציצה' פירושה דבר המונח על גבי העור, ולא דבר שבתוך העור³⁹.

---

37. עיין בשו"ע אדה"ז סי' כה סי"ט וס"כ, והעולה משם שישנן שלש רמות: א. דברים שאי אפשר להניח בלעדיהם - אותם מותר לדבר. ב. דברים שנצרכים להנחה אך אפשר בלעדיהם - אין לדבר לכתחילה, אך בדיעבד אינו מברך שוב. ג. דברים שאינם נצרכים להנחה - אם דיבר צריך לברך שוב. ומבואר שהוא הדין אפילו אם דיבר על עניין התפילין.

38. כך מתבאר מדברי הרא"ש בהלכות קטנות (תפילין סי' טו), הובא במשנה ברורה סי' כה ס"ק לו.

39. בספר של א' מרבני חב"ד הביא בנוגע להנ"ל בשם שו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' יא) שיקח תפילין קטנות ויניח שלא על גבי הקעקוע.

אך המעיין במנחת יצחק שם יראה בבירור שכל השאלה היתה מחמת שהקעקוע הוא של דבר לא צנוע. אך מצד דיני חציצה אין בכך בעיה כלל ועיקר. וק"ל.

ד

מנהגים השייכים לקהילות שונות

10. במקרה שאין ברשותנו תפילין חב"דיות, ויש תפילין ספרדיות או אשכנזיות - מה עדיף להניח [גם בנוגע למבצעים]?

תפילין ספרדיות, כמובן. אותן ניתן להניח ולברך עליהן⁴⁰. מה שאין כן תפילין אשכנזיות [-כדעת הט"ז⁴¹] יש עליהן שאלה⁴² הן לפי פסיקתנו והן לפי פסיקת הספרדים⁴³.

11. האם מותר לתת לספרדי [שומר מסורת] להניח תפילין חב"דיות ולברך עליהן?

40. ואף שיש מרבני חב"ד שחלקו על זה וסברו שאין לברך עליהן (ראה המצוין בספר 'אסיף מנהגים והנהגות לחסידי חב"ד' פט"ו ס"ה ובהערות שם), אין דבריהם מחוורים לעניין אדם שאין לו תפילין אחרות. וכן שמעתי מהגה"ח הרב יהודה לייב נחמנסון שליט"א.

41. סי' לב ס"ק כו.

42. לא כתבנו בפנים שאין לברך עליהן, כיון שיש מקום לומר שניתן לברך, וכפי שנהוג אצל רוב קהילות אשכנז. אבל אין הדברים מוחלטים (וראה גם פסק"ת סי' לו ס"ק א).

43. ראה שו"ע אדה"ז שם סנ"ב, ושו"ת אדה"ז סי' א.

תשובה: כן⁴⁴. אין שינוי מהותי בכתיבה בין כתיבת חב"ד לכתיבה הספרדית⁴⁵.

12. אדם שלא ברור אם אימו עברה גיור כהלכה - האם ניתן להניח לו תפילין?

תשובה: אין להניח תפילין לגוי, גם אם רוצה לעשות זאת בשביל המצווה⁴⁶. במקרה שיש ספק כהנ"ל - אין להציע לו להניח, אך אם מניח מעצמו - אין צריך למחות בידו⁴⁷.

---

44. שו"ת אור לציון ח"ב פ"ג אות ז.

45. וזאת שלא כפי שראיתי לכמה מרבני הספרדים שכתבו שאסור לספרדי לברך על תפילין שנכתבו כדעת חב"ד, מחמת השינוי בכתיבה. שזה אינו, כפשוטו. ו"מתוך מתוך ארבע מאה זווי שויא" (ברכות כ, א).

46. עיין רמב"ם הל' מלכים פ"י ה"י ורדב"ז על אתר.

47. הגה"ח הרב יהודה לייב נחמנסון שליט"א.

פתיחה ל'מבצע מזוזה'

בהקשר לפרשת השבוע [פרשת 'עקב'], בה נצטוונו על מצות מזוזה - "וּכְתַבְתֶּם עַל מְזוּזוֹת בֵּיתְךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ"⁴⁸, מצורף בזה ליקוט העוסק ב'מבצע מזוזה'.

ולמעשה, שמבצע זה מורגש ביתר שאת בחודש אלול ובסמיכות אליו, כידוע שהרבי עורר⁴⁹ על המנהג המובא במטה אפרים⁵⁰ לבדוק את התפילין והמזוזות בחודש אלול. אף על פי שמעיקר הדין אין חובה בכך, עיין שם בשיחה.

*

במוצאי שבת-קודש פרשת בשלח - אור לי"א שבט תשל"ד הרבי דיבר באריכות אודות החשיבות של מצוות מזוזה השומרת על הבית והדרים בול⁵¹, וההוראה בנוגע

---

48. דברים יא, כ.

49. תורת מנחם תשמ"ח ח"ד ע' 209 (מוגה). וראה גם שיחות קודש תשל"ד ח"ב ע' 378.

50. סי' תקפא ס"י.

51. בנוגע לשמירת היושבים בבית - ראה עבודה זרה יא, א. בנוגע לשמירת הבית עצמו - ראה המצוין בלקו"ש ח"ט ע' 123 הערה 22.

לפועל - שיש להשתדל שבכל בית יהודי, וגם בכל פתחי
החדרים שבתוך הבית, תהיה קבועה מזוזה כשרה⁵².

בהזדמנויות מאוחרות יותר הדבר כונה אף רשמית
כ'מבצע מזוזה'⁵³, וכלשון השיחה של פרשת בהר-
בחוקותי המובאת להלן.

וראה הלשון במכתב מט"ו תמוז תשל"ד⁵⁴: "בְּבִקְשָׁה
נְפִישִׁית לְהַגְבִּיר חֵיל וּלְהוֹסִיף בְּכָל הַמְבַצְעִים, מִתְחִיל
בְּמַבְצַע מְזוּזָה... עוֹד לְפָנַי בֵּין הַמְצָרִים" [ולהעיר
מהביטוי "בקשה נפשית", שהוא ביטוי לא רגיל].

בהמשך אותה שנה הרבי חזר ודיבר על חשיבות קביעת
מזוזה בכל בית ובכל פתח. ולדוגמא בשיחת י"ב תמוז
תשל"ד, שחלקה הוגה על ידי הרבי ונדפס בליקוטי
שיחות⁵⁵.

---

52. שיחות קודש תשל"ד ח"א ע' 322 ואילך; תורת מנחם חלק
עה ע' 147 ואילך.

53. באותה שנה הרבי יצא בקריאה אודות כמה וכמה מבצעי
קודש, וכלשון ב'שלשלת היחס': "פּוֹתַח בְּתַעֲמוּלָה (בהוספה
ל'מבצע תפילין') אודות המבצעים: 'תורה', 'מזוזה', 'צדקה', 'בית
מלא ספרים - יבנה וחכמיה', נרות שבת קודש ויום טוב".

54. אגרות קודש חכ"ט ע' רא.

55. ח"ט ע' 121 ואילך.

בשיחת שבת בהר-בחוקותי תשל"ד⁵⁶, לאחר האסון במעלות ר"ל, בו התברר שמספר המזוזות הפסולות היה כמספר הילדים שנרצחו הי"ד, הרבי חשף דברים שמימיים בנושא זה, ותוכן הדברים:

"בתקופה האחרונה הרביתי לדבר בלהט בנוגע למבצע מזוזה. לא ידעתי בעצמי מהי הסיבה לכך, אבל דחפו אותי ולא נתנו לי מנוח - לדבר ולתבוע ולהרעיש אודות הצורך להשתדל בענין מבצע מזוזה... אך עכשיו רואים בגלוי איך שכל מאורע הנ"ל היה קשור עם מצות מזוזה שסגולתה לפעול ענין השמירה וכו'".

וההוראה למעשה: "וכיון שכן, הרי כל אחד שיכול לפעול במבצע מזוזה - תבוא עליו ברכה!". וראה עוד שם בשיחה.

*

הסוגיות והדיונים שבהלכות מזוזה הם רבים ומגוונים. להלן נעסוק במספר שאלות מצויות.

---

56. שיחות קודש תשל"ד ח"ב ע' 126; תורת מנחם חלק עו ע' 178.

מיקום המזוזה

1. באיזה גובה המזוזה צריכה להיות? לכתחילה ובדיעבד.

תשובה: לכתחילה - בתחילת השליש העליון של הפתח, כלומר: שתחתית המזוזה תהא מונחת במקום בו מתחיל השליש העליון.

ויש להקפיד מאד שאכן תהיה בשליש העליון, ולא מתחתיו. לעומת זאת, ההקפדה על תחילת השליש העליון אינה מעכבת⁵⁷, אלא הקביעה כשרה גם למעלה מזה, כל עוד המזוזה רחוקה לפחות טפח (8 ס"מ) מסוף הפתח⁵⁸.

וראה שאלה הבאה.

---

57. ולהעיר, שיש שקו"ט בין רבני חב"ד האם אכן צריך להקפיד שהמזוזה תהיה בתחילת השליש העליון (ראה 'נתיבים בשדה השליחות' ח"א הל' מזוזה בתחילתו, ועוד).

ומכל מקום נראה להכריע בפשטות, שעדיף אם אפשר לקבוע בתחילת השליש העליון, כפשט ההלכה, ואם לצורך המזוזה עדיף שתהיה גבוהה יותר - אכן ניתן להקל בזה, כל עוד המזוזה לא מגיעה כלל לטפח העליון, וכבפנים.

58. שו"ע יורה דעה סי' רפט ס"ב וש"ך שם ס"ק ד.

2. במקרה שהפתח גבוה מאד - באיזה גובה יש לקבוע את המזוזה?

תשובה: בנושא זה יש מחלוקת בין הפוסקים למקובלים. על פי הלכה יש הסוברים שיש לקבוע כנגד הכתפיים⁵⁹ ואילו על פי קבלה⁶⁰ המזוזה צריכה להיות תמיד בתחילת השליש העליון.

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע קבע בביתו את כל המזוזות בתחילת השליש העליון, גם בפתח גבוה מאד⁶¹; לאידך, בשנת תש"ו הרבי הגיה ספר של הלכות באנגלית (בתרגום ללה"ק: 'קיצור שולחן ערוך לנוער'), ושם כתב שאם הדלת גבוהה ביותר - קובעה נגד כתפיו.

---

59. הש"ך שם פסק כדעת הלבוש שיקבע כנגד כתפיו. אך גם מן הפוסקים יש שהכריעו שיקבע בשליש העליון (ראה המצוין ב'הליכות עולם' שבהערה הבאה).

60. כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע אמר שכ"ה בשל"ה (ראה ב'שמועות וסיפורים' שבהערה הבאה). וראה המצוין ב'הליכות עולם' פרשת כי תבוא.

61. מכתב הגר"י לנדא ע"ה הנדפס בשמועות וסיפורים (מהדורת תש"נ) ע' 319. ובשנים האחרונות אכן מצאו שכן הוא בבית כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בעיר רוסטוב.

בנושא זה יש ויכוח ארוך בין רבני חב"ד כיצד לפסוק⁶².
ולכאורה יש מקום לומר שעדיף לקבוע כנגד הכתפיים⁶³.

3. באלו מקרים קובעים את המזוזה לפי 'היכר ציר'?

תשובה: מנהג חב"ד, שבכניסה הראשית קובעים מימין הנכנס לבית, אך בשאר הפתחים קובעים לפי ה'היכר ציר'. כלומר, לפי ימין הנכנס בכיוון שאליו הדלת

---

62. ראה נתיבים בשדה השליחות ח"א חלק התשובות סו"ס יח, אסיף מנהגים והנהגות פכ"ו הערה סז.

63. א. יש המפרשים שהרבי לא נקט כן הלכה למעשה, אלא רק ציין שיש דעות כאלו (הגה"ח הרב יהודה לייב נחמנסון שליט"א, והתבסס על מכתב אחר בו הרבי כותב שאין כוונתו להכריע אלא רק לציין לדעות הפוסקים). אבל בפשטות משמע שם שכך היא ההכרעה למעשה.

ב. יש הסוברים שבשנת תש"ו הרבי עדיין לא שמע על הנהגה זו של הרבי הרש"ב (ראה בספרים המצוינים בהערה הקודמת). וכל דרך זו בפסיקת ההלכה צ"ע לאור המבואר בספר השיחות תשמ"ז ח"א ע' 311 ואילך. ודוק. ומ"מ עדיין יש לעיין מהם הכללים בזה.

ג. עוד היה ניתן לומר שיש מעלה בקביעה בשליש העליון, שהרי הקובע שלא בשליש העליון - לא יצא ידי חובה, מה שאין כן הקובע בתוך השליש העליון עצמו תמיד יוצא ידי חובה אם אינו בטפח העליון (כדלעיל בתשובה הקודמת). אך סברא יש לדחות: הש"ך פוסק שיש לקבוע לכתחילה כנגד כתפיו, וההקפדה כאן היא **גם על פי קבלה**].

ועל פי כל הנ"ל אין לכאורה סברא חזקה לנהוג שלא כדברי הרבי.

נפתחת: אם נפתחת כלפי פנים - מימין הנכנס, ואם נפתחת כלפי חוץ⁶⁴ - מימין היוצא מן החדר⁶⁵.

[ביאור יסודות הדברים - בהערה⁶⁶].

במקרה שיש לבית כניסה צדדית - יש לקבוע בה לפי 'היכר ציר' ולא מימין הנכנס לבית דרכה⁶⁷. ונראה שיש להגדיר כך כל כניסה שאינה עיקרית, גם אם קל להכנס דרכה, ואפילו אם כאשר מגיעים עם רכב קל יותר להכנס מהכניסה הצדדית.

ובמקרה שלא ניתן להיכנס ישירות לחדר:

64. להעיר, שהמציאות היא שרוב הדלתות נפתחות כלפי פנים. והמצוי ביותר שנפתחות כלפי חוץ הוא בחדרי ממ"ד.

65. כך מפורש באג"ק חי"ד ע' תקלו שזהו הפירוש ב'היכר ציר' (ולא שהולכים לפי הציר עצמו).

66. את המזווה צריך לקבוע מימין הנכנס. זהו דין מוסכם, הנלמד בגמרא (מנחות לד, א) מפסוק.

אלא שכל פתח ניתן להיכנס אליו משני הצדדים, כמובן. אם כך יש שאלה כיצד להגדיר מהו הימין ומהו השמאל.

בנושא זה ישנו חידוש גדול במנהג חב"ד, על פי המסורת מפי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע:

"הנהוג למעשה בבית הרב - הוא כ"ק מו"ח אדמו"ר - על פי הוראת אביו (אדמו"ר מוהרש"ב) ולמעלה בקנ"ש, אשר (חוץ מהפתח היוצא לחוץ) קביעת המזווה הוא רק על פי הקר ציר" (אגרות קודש חי"ב ע' תטז).

67. לקו"ש חכ"ד ע' 374.

כמה מרבני חב"ד סוברים שהדין של 'היכר ציר' אמור רק במקרה שניתן להיכנס לחדר הפנימי גם מרשות הרבים, אפילו דרך חלון וכיוצא בזה, אבל אם אין שום אפשרות להכנס דרך רשות הרבים - אין מתייחסים ל'היכר ציר' אלא קובעים מימין הנכנס בדרך הרגילה⁶⁸. ונראה לפסוק כדבריהם⁶⁹.

---

68. ראה המצוין ב'נתיבים בשדה השליחות' ח"א ע' פט-צ.

69. שכן, אף על פי שבדברי כ"ק אדמו"ר מהר"ש (המובאים בקובץ רז"ש ע' 57) "שיכולים להכנס דרך החלון וכו'" יש שפירשו שאין זה למעשה **טעם** הדין, הרי מהסיפור של חג הפסח תשכ"ד (מובא בקובץ 'אור הדרום' חוברת ה' ע' סז בשולי הגיליון, צוין ב'נתיבים' שם בשולי הגיליון) שהרבי שאל "האם אין חלון בין המטבח ולחוצץ"? משמע בהדיא שכן הוא להלכה.

ואע"פ שהגה"ח הרב יעקב לנדא ע"ה סבר לקבוע לפי 'היכר ציר' בכל מקרה (כמובא ב'נתיבים' שם), הרי אין מכאן ה**כרח** שכן שמע מכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, אלא יתכן ששמע זאת בסתם, אך למעשה הוראה זו מותנית בדבריו של כ"ק אדמו"ר מהר"ש שיכולים להכנס בצורה אחרת.

וכן דעת הגה"ח הרב משה קורנווייץ שליט"א, שהולכים אחרי 'היכר ציר' רק כשאפשר להכנס דרך החלון וכדומה.

[ולמעשה, שלכאורה כן היא גם הסברא **הפשוטה**, שהרי כיצד יהא ניתן להגדיר את הדלת כ**ציאה** כאשר אין כניסה אחרת?].

4. יציאה מהסלון למרפסת - באיזה צד קובעים את המזווה?

תשובה: אם יש דלת - קובעים לפי ה'היכר ציר'⁷⁰. כלומר, אם הדלת נפתחת כלפי המרפסת - יש לקבוע מימין היוצא למרפסת, ואם היא נפתחת לתוך הבית - יש לקבוע כלפי הנכנס מהמרפסת לתוך הבית⁷¹.

ובמקרה שאין דלת כלל - יש מחלוקת בין הפוסקים⁷², וגם רבני חב"ד נחלקו כיצד לפסוק⁷³. וההכרעה הפשוטה יותר היא לקבוע מימין היוצא למרפסת⁷⁴.

---

70. על פי לקו"ש חכ"ד ע' 374.

71. על פי אג"ק חי"ד ע' תקלו.

72. ראה שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א סי' קפא, ועוד. ולאידך שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' קנ.

73. ראה דברי הגה"ח הרב שד"ב לוי"ן שליט"א ב'התקשרות' גיליון תתטו (שיש לקבוע מימין הנכנס מהמרפסת לבית), ולאידך דברי הגה"ח הרב יוסף שמחה גינזבורג שליט"א ב'שאלות לרב' (שיש לקבוע מימין הנכנס מהבית למרפסת).

74. ראה בדברי הפוסקים המצוינים לעיל, ועוד. ומכללות דבריהם נראה שהדעה הפשוטה יותר היא כבפנים.

וכן מצד הסברא, שהרי אנו דנים תמיד לפי אופן הכניסה בדרך הרגילה מפתח הבית. והן אמת שהחיוב הוא מצד שהמרפסת פתוחה לבית, אך מניין לנו להגדיר שזה גם כיוון כניסת האדם? ויש לעיין עוד בדברי הפוסקים העוסקים בהנ"ל.

5. כאשר לא ניתן לקבוע את המזווה בפתח עצמו - מה ניתן לעשות?

מעיקר הדין צריך לקבוע את המזווה אך ורק בתוך הפתח, ולא במקומות הסמוכים אליו. במקרה הנ"ל, אפשר לחקוק בתוך הפתח [עד עומק טפח] ולקבוע שם את המזווה.⁷⁵

כאשר אין אפשרות כזו - ניתן להוסיף עוד ברזל על עובי המשקוף וכך מקום הפתח יהיה רחב יותר, ויוכל לקבוע את המזווה בברכה. אך כאשר המקום אינו חייב מעיקר הדין לדברי הכל, וכגון משרדים, יש להקל שלא צריך להוסיף עוד ברזל, אלא יכול לקבוע על אותו קיר בסמיכות למקום הפתח.⁷⁶

6. פתח שאין בו דלת - באיזה צד קובעים את המזווה?
תשובה: מימין הנכנס לבית בצורה הרגילה [כלומר, מפתח הבית נכנס למטבח או לסלון, משם לחדרים וכדומה].⁷⁷

---

75. שו"ע יורה דעה סי' רפט ס"ה. וראה פתחי תשובה שם ס"ק ה שצריך שהמזווה תהיה ניכרת.

76. הגר"ע פריד שליט"א.

77. כך מתבאר בשו"ע יורה דעה סי' רפט סעי' ב-ג.

ב

אופן הקביעה

7. האם עדיף לקבוע את המזווה בתוך בית מזווה קשיח?
ואם כן - מאיזה חומר?

תשובה: עיקר המניעה היא שלא להשתמש בבית מזווה שיש בו ברזל [ויש אומרים שלא להשתמש בשום מתכת]. כך מקובל בשם הבעל שם טוב⁷⁸, וכך מובא בשם הרבי⁷⁹. בשאר בתי המזווה אין מניעה.

אמנם מפי השמועה שהרבי הורה [בשנת תש"ב או תש"ג] שלא להניח את המזווה בתוך נרתיק אלא לעוטפה בנייר או פלסטיק⁸⁰. ולכן כך נהגו ב770, וכן בבית הרבי⁸¹.

---

78. דעת קדושים יורה דעה סי' רפט ס"ק א.

79. ביחידות להרה"ח ר' ש.ד. רייטישק ע"ה (צוין בינתיבים בשדה השליחות' שם).

80. 'מקדש מלך' ח"ב ע' 439.

81. 'מעשה מלך' ע' 56.

8. האם צריך שהשם ש-ד-י יהיה גלוי?

תשובה: לכתחילה כן. ולכן יש להשתמש בכיסוי שקוף. אך בפתח שיש בו חשש לטינוף [כגון מחמת שמחליפים שם לתינוקות] או לאי צניעות - יש לקבוע כיסוי אטום.⁸²

במקרה שקובעים כיסוי אטום - יש לכתוב מבחוץ את האות ש', באמצע המזוזה - בערך כנגד השם ש-ד-י שיש בה⁸³.

9. משרד ששותפים בו ספרדי ואשכנזי - כיצד יקבעו את המזוזות?

תשובה: כידוע, לעניין צורת עמידת המזוזה יש חילוק בין בני ספרד לבני אשכנז⁸⁴: בני ספרד קובעים את המזוזה בעמידה ממש, ובני אשכנז [כולל חב"ד] קצת באלכסון.⁸⁵

---

82. ראה רמ"א יורה דעה סי' רפח סט"ו, ושו"ע יורה דעה סי' רפו ס"ה.

83. על פי לקו"ש חכ"ד ע' 364 כפי שפירש ב'נתיבים בשדה השליחות' ח"א ע' צג (וכ"כ הגה"ח הרב ישראל יצחק הלפרין שליט"א).

84. ע"פ שו"ע ורמ"א יורה דעה סי' רפט ס"ו.

85. כלומר: בפירוש דברי הרמ"א נחלקו האם כוונתו לאלכסון ממש (-45 מעלות) או שיטה אותה קצת [ולא יותר, כי גם לפי הרמ"א העיקר הוא שהיא צריכה לעמוד]. ויש בנושא זה חילוק

אמנם במקרה הנ"ל יש לקבוע את המזווה בעמידה
ישרה⁸⁶. ונראה שזאת כיון שכך הוא מעיקר הדין לדברי
הכל.

ג

החיוב במזווה

10. השוכר דירה - מתי מתחייב במזווה?

תשובה: מעיקר הדין יש בזה חילוק בין השוכר דירה
בארץ ישראל לשוכר דירה בחוץ לארץ: השוכר דירה
בארץ מתחייב במזווה מיד, ואילו השוכר בחוץ לארץ
מתחייב רק לאחר שלושים יום⁸⁷.

אך למעשה מנהגנו⁸⁸ לקבוע גם בחוץ לארץ מיד בכניסה,
כמובן ללא ברכה. ולאחר מכן ביום השלושים מורידים
מזווה אחת על מנת לבודקה ולהחליפה בנאה הימנה,

בין קהילות האשכנזים. וכפי הנראה, המנהג בחב"ד הוא כדעה
השניה - שיטה אותה קצת.

86. הגר"ע פריד שליט"א.

87. שו"ע יורה דעה סי' רפו סכ"ב.

88. יש שחייבו מעיקר הדין אם דעתו להשתקע (ראה המצוין
בשדי חמד כללים מערכת מ' סוף כלל קיב). אבל הלשון באגרות
קודש שם היא "מנהגנו" וכן "מנהגי לייעץ", משמע שאין זה
מעיקר הדין.

ובשעת קביעת המזווה החדשה מברכים ומכוונים להוציא בברכה את כל המזוזות⁸⁹.

11. האם בזמן הבדיקה ניתן להישאר בבית ללא מזוזות? ומה הדין אם קובע מזוזות זמניות?

תשובה: מכיון שמטרת הורדת המזוזות היא לצורך הבדיקה - אין איסור להישאר בבית ללא המזוזות⁹⁰. אך אם המגיה אומר לו שיצטרך כמה ימים עד שיצליח לבדוק המזוזות - לא יורידם וימסרם, אלא ימתין ויוריד את המזוזות רק בזמן שיכול המגיה לבודקם⁹¹.

---

89. אגרות קודש ח"י ע' ריט, וחי"ג ע' קסט.

אבל באגרות קודש ח"ט"ו ע' שפט: "וביום השלושים ליטול מזווה אחת על מנת לבודקה, ובאם אפשר - להחליפה ביפה ומהודרת הימנה" (כך העירו בשולחן מנחם ח"ה ע' רכז הערה ו), וצריך עיון קצת.

90. כך כתבו כו"כ פוסקים, כגון שו"ת שבט הקהתי ח"א סי' רעג.

91. פשוט. וכ"כ הגה"ח הרב ישראל יצחק הלפרין שליט"א.

אם רוצה לקבוע מזוזות זמניות בינתיים - צריך לברך על קביעת הזמניות⁹². וכאשר יחזיר את המזוזות הקודמות, אם עבר לילה מאז ההורדה - יברך גם עליהן⁹³.

---

92. כך מתבאר באג"ק ח"י ע' ריט, ושלא כפי שכתב ב'אהלי שם' ח"ו ע' מט (הגה"ח הרב משה קורנווייץ שליט"א) (בנוגע להחלפת מזוזות), והגה"ח הרב מיכאל שלמה אבישיד שליט"א (בנוגע למזוזות זמניות).

ועיין בביאור הלכה סוף סימן כה (ד"ה מהדק ומברך), שם מבואר מדבריו שאם המחייב נשאר ורק המצוה התחלפה - יש לומר שאינו מברך שוב. לדבריו, גם במקרה שהפתח נשאר והמזוזה התחלפה - אינו מברך שוב. ולפי הנ"ל מבואר שאיננו סוברים כלל כיסוד זה, ויש לכך הרבה השלכות על מצוות שונות [כגון טלית ותפילין] ודוק. וגם המעיין בדברי הפוסקים יראה שהדעה הפשוטה והרווחת אינה כך. אלא שצריך לברך בכל מקרה.

93. על פי 'חובת הדר' פי"ד סי"ד, ועוד.

ולהעיר, שגם בזה יש מי שהחמיר אולי אין לברך (ועיין פתחי תשובה יורה דעה סי' רפט ס"ק א), אך למעשה הפסיקה הפשוטה - גם בחב"ד - היא כבפנים.

לזכות חברי מכון 'דעת לישראל'
להצלחה רבה בעבודתם

בקבוצת 'נושא שבועי בהלכה' נשלחת מידי שבוע
סקירה על נושא הלכתי **במשנת רבותינו נשיאינו.**

נכון להיום, הנושאים נשלחים ליותר מ-**850** מגויים,
במספר דרכים.

הנושאים הנשלחים כאן עולים בסמיכות לפרסומם
לתקיית ה'גוגל דרייב'.

למעבר לתיקייה ניתן ללחוץ כאן.

להצטרפות לקבוצה - נא לשלוח הודעה למספר:
0584970774.

ניתן לקבל את הקובץ גם דרך המייל בכתובת:
boruchy770@gmail.com